

Svećenici, Crkva i društvo: moguće promjene

Javna uloga svećenika i odnosi između vjerskih zajednica

Ivan Cifrić

*Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Zagreb, Hrvatska*

e-mail: tleskova@ffzg.hr

SAŽETAK U članku se iznose rezultati empirijskog istraživanja (2004.) na reprezentativnom uzorku stanovnika Republike Hrvatske ($N = 2.220$) o nekoliko aktualnih pitanja: poželjnost nekih svjetovnih aktivnosti svećenika, ženidbi svećenika, mogućnosti da žene budu svećenice, uvođenju crkvenog poreza i odnosima između vjerskih zajednica. U statističkoj obradi primijenjene su tehnike univarijatne i bivarijatne statistike. Za distribucije frekvencija računati su postoci, a za utvrđivanje statistički značajnih razlika na obilježjima primijenjen je hi-kvadrat test. U teoretskom pogledu polazi se od tranzicijskih uvjeta kao izazova u kojima se u društvu otvara niz pitanja u životu Crkve. Osnovna teza jest da je tranzicija novi kontekst u kojemu nastaju liberalniji pogledi vjernika (građana) o svjetovnoj (javnoj) ulozi svećenika i ženama kao svećenicama. S druge strane, ipak nisu vidljive takve promjene unutar Crkve. Nove izazovne moguće svjetovne uloge svećenika (ministar u vladi, aktivan u političkoj stranci, rektor sveučilišta, predsjednik Hrvatskoga olimpijskog odbora, član nadzornog odbora javnog poduzeća, biskupi na političkim skupovima) većina ispitanika drži nepoželjnima. Ženidba svećenika smatra se više poželjnom (48,7%) nego nepoželjnom (27,5%), a žena kao svećenica jednako je poželjna i nepoželjna (37%). Najveći postotak ispitanika smatra da bi se vjerske zajednice trebale financirati iz vlastitih prihoda (48,5%) ili državnog proračuna (33,5%), a tek 16,2% ispitanika drži da bi trebalo uvesti crkveni porez. Osobno je spremno plaćati crkveni porez 46,2% ispitanika, što znači da oko polovice vjernika nije na to spremna. Isto toliko ispitanika (42,3%) smatra da vjerske zajednice ne bi trebale plaćati porez na prihode i imovinu. Ispitanici procjenjuju da između vjerskih zajednica postoji suradnja i dijalog (39,8%), međusobna izoliranost (20,6%) ali i netrpeljivost (11,0%). Rezultati se interpretiraju u kontekstu hrvatskog društva koje je vrijednosno slojevito. Ono je zadržalo niz elemenata predmodernosti kao identitetsko obilježje, a na njima i tradicionalna stajališta o odnosu prema Crkvi, što utječe i na percepciju ispitanika koji su većinom vjernici. Prepoznaju se dva kontingenta ispitanika, ponajprije među vjericima: pretkoncilski (tradicionalni) i pokoncilski blok (reformski).

Ključne riječi: celibat, crkveni porez, javna uloga svećenika, vjerska zajednica, žena kao svećenica.

Primljeno: 1. lipnja 2005.

Prihvaćeno: 23. lipnja 2005.

1. Uvodna napomena: teorijski okvir istraživanja

U ovom dijelu istraživačkog izvještaja obuhvaćeno je nekoliko pitanja koja se – za razliku od drugih istraživačkih problema definiranih u konzistentnim instrumentima – ne mogu jednostavno svesti na jedan »zajednički nazivnik«. Smisao nekih od ovih pitanja je pragmatičniji, tj. namjera je bila (osim dobivanja relevantnih informacija o mišljenjima populacije) na izvjestan način proširiti »teme« u istraživanjima u sociologiji religije, pa ih smatramo malim prilogom »inovaciji« u odnosu na dosadašnju strukturu sociologijskih upitnika. U teoretskom pogledu u istraživanju se nije pošlo od provjere jedne teorije (hipoteze) te u tom smislu i od konzistentnog teoretskog modela kao što je bio slučaj s nekim drugim temama u istraživanju. Stoga u ovom prilogu polazimo od kratke elaboracije nekoliko kontekstualnih okolnosti kao okvira interpretaciji rezultata.

Slojevitost hrvatskog društva

Hrvatsko društvo, kolikogod ga shvaćali kao cjelovito (što i jest), u svojoj naravi je slojevito. Slojevitost se odnosi na oblikovane segmente društva kao posljedice proteklih modernizacija – prve i druge te izazova treće hrvatske modernizacije (Rogić, 2000.: 321-581), što uključuje razine socijalne strukture i strukture vrednota (vrijednosni sustav), a što se može i empirijski utvrditi. Očiglednije je prepoznavanje obilježja predmodernog i modernog društva, od neizdiferencirane hrvatske postmodernosti. Radi se o povijesno nastalim sociokulturnim dimenzijama društva koje sudjeluju u oblikovanju identiteta društva. Povijesno naslijeđe, uključujući drugu modernizaciju zajedno s tranzicijskim ciljevima (Cifrić, 1998.: 52), formiraju obrise suvremene hrvatske stvarnosti. Ta slojevitost našega društva bitan je kontekst razumijevanja tendencije promjene sustava vrednota od egalitarno-kolektivističkog u individualno-liberalistički koji u sebi nose i ideologijska obilježja. U tom procesu neke vrednote nestaju, a neke se zadržavaju ili mijenjaju smisao.

Tranzicijske promjene

Promjene u društvu od devedesetih pa nadalje unijele su i promjene u odnosima između države i vjerskih zajednica. Odnosi su zakonodavno redefinirani, a zajamčene vjerske slobode omogućuju ostvarivanje religijskih potreba vjernika. Sklopljeni su i državni ugovori s nekoliko vjerskih zajednica, od čeka četiri ugovora s Rimokatoličkom crkvom (Zrinščak, 1998.), što je pridonijelo normalizaciji odnosa države i vjerskih zajednica, a po nekima i favoriziranje Rimokatoličke crkve. Država je preuzela i neke financijske obveze, ali su i vjerske zajednice kao pravni subjekti došle u situaciju obveza prema državi isto kao i drugi pravni subjekti. Štoviše, vjerske (religijske) zajednice kao organizacije mogu postojati i kao gospodarska poduzeća koja stječu dohodak i na tržištu i stimuliraju potrošnju (Markešić, 2005.). Novi položaj vjerskih zajednica otvara i pitanje njihove međusobne suradnje.

U nekim ranijim istraživanjima pokazalo se da utjecaj Crkve treba više rasti u humanitarnom radu (Boneta, 1999.: 130), a vjernici više zagovaraju angažman u društvenom i političkom životu (Cifrić, 1995.). U ovom istraživanju, na pitanje o tome kakav je odnos države prema vjerskim zajednicama, ispitanici su odgovorili na sljedeći način: (a) privilegira Katoličku crkvu – 60,8 posto; (b) sve crkve tretira ravnopravno – 38,6 posto, (c) privilegira nekatoličke crkve – 0,6 posto ispitanika. U tranzicijskim okolnostima i njihovu utjecaju treba shvatiti i dobivene rezultate istraživanja.

Dvije zajednice: svjetovna i religijska

Društvo možemo shvatiti i kao prožetost odnosa pojedinaca i institucija dviju zajednica: svjetovnu i crkvenu, odnosno građansku i religijsku (religijske). Religijske zajednice su dio društva, ali različite po ciljevima i ostvarivanju potreba pojedinca. U ostvarivanju svojih potreba i ciljeva na temelju osobnih interesa, građani su slobodni sudjelovati u obje zajednice. Pojedinci preuizimaju određene uloge u javnom životu društva. U načelu to jednako važi i za svećenike kao i za građane. Ali, praksa je drugačija, jer za svećenstvo unutar crkvene zajednice postoje ograničenja nekih »građanskih prava«. Svećenički poziv ima drugo poslanje od ostalih profesija. Primjerice, obnašanje javnih društvenih uloga (kulturnih, ekonomskih i političkih). U nas nema javno objavljenih rezultata istraživanja o svećenicima kao (mogućim) obnašateljima javnih (građanskih) uloga. Podsjetimo se da je tijekom Domovinskog rata svećenik bio ministar u vladi. Na izborima kasnije nije se vidjelo da političke stranke predlažu svećenike (kao stručne, nestranačke) za odgovorne državne (ili lokalne) dužnosti (funkcije). Ta tema će vjerojatno biti zanimljiva istraživačima i teologiji pastoralna. U teorijskom pogledu polazimo od teze da su moguće javne uloge svećenika potencijalne sastavnice njegovih građanskih prava. Koliko će se ona ostvariti ne ovisi toliko o društvu, koliko o mogućnostima koje definira vjerska zajednica kojoj svećenik pripada. Percepcija poželjnosti javnih uloga svećenika signalizira raspoloženje laika o tom pitanju unutar svoje vjerske zajednice.

Crkva kao moralni i gospodarski čimbenik¹

Crkva nije više u poziciji »žrtve«, politički izolirana, nego postaje aktivan sudionik društvenih promjena, naročito u smislu kritičkog ukazivanja na moralno ponašanje i socijalnu nepravdu, kao i druga svjetovna pitanja.¹ Ona nije samo duhovna institucija koja ima otajstvenu narav nego i gospodarska organizacija koja ima i

¹ Na pitanje – o čemu sve ima pravo Crkva govori odgovori su: o razoružanju (65,9%), predbračnim odnosima (71,8%), kontracepciji (60,3%), nezaposlenosti (74,9%), rasnoj i etničkoj diskriminaciji (76,4%), eutanaziji (62,0%), homoseksualnosti (56,5%), ekologiji i razvoju (82,2%), politici vlade (33,8%) (Valković, 1998.: 478). Faktoriziranjem ovih odgovora dobivena su dva faktora nazvana »pravo govora o ekološkim, socijalnim i političkim pitanjima« i »pravo govora o spolnosti i bioetici« (Črpić; Kušar, 1998.: 552-553).

ekonomsku narav. Naravno, postoje i mišljenja da bi Crkva trebala biti značajniji politički čimbenik. To se argumentira njezinom stoljetnom marmošću za nacionalno biće, a osobito prepoznaje u sintagmi identičnosti vjere i nacije. To je gotovo bila presudna podrška za početak tranzicijskog razdoblja. U novim izazovima društvenih promjena – onih izazvanih utjecajem globalizacije i lokalizacijskim otporom (karakterističnim i za druge male zemlje), sažetima u tezi o očuvanju nacionalnog identiteta – crkva se također nalazi u situaciji da na njih mora primjerenog odgovoriti. Naime, s jedne strane mora odgovoriti na objektivno stanje novoga društvenog položaja i uloge u društvu a, s druge, na vlastite kritičare unutarnje crkvene nedemokratičnosti (Küng, 2002.). Prezrentniji je odgovor o novoj ulozi Crkve u tranziciji i izazovu »treće hrvatske modernizacije«, nego odgovor o unutarnjoj demokratizaciji. To se odnosi i na praktična pitanja slabe poslušnosti biskupima i crkvenu disciplinu, gubljenje autoriteta u narodu (Baloban, et al., 2001.: 22). Unutarnja demokratizacija je pitanje same Crkve i vjerske zajednice, a ne društva. Vjerske zajednice postaju i gospodarski subjekti koji proizvode, trguju, stvaraju dobit kao i druga poduzeća te postaju porezni obveznici. No za mnoge je vjernike još uvijek prijeporno trebaju li vjerske zajednice plaćati porez kao i ostala poduzeća. Zato je u istraživanju i postavljeno pitanje o oporezivanju vjerskih zajednica.

Obveze i dužnosti vjernika

Vjernik ima dužnosti i obveze prema svojoj religijskoj zajednici. One nisu samo religijskog karaktera nego i materijalnoga. To se odnosi na osobnu financijsku pomoć, kako bi vjerska zajednica bila materijalno osigurana. Glede toga, mogu se postaviti različiti modeli pomoći. Jedan je svakako onaj koji polazi od toga da članovi zajednice plaćaju i crkveni porez, kao što je to u nekim drugim državama. Budući da takav oblik osobnog financiranja u nas nije prakticiran, nismo pošli od teze da su vjernici spremni osobno plaćati porez, barem ne većina vjernika, kao i oni koji ne vjeruju ili su tek nominalni vjernici.

Pretkoncilski i pokoncilski vjernik

Percepcija Crkve i odnosi u Crkvi, ponajprije Rimokatoličkoj – jer je u Hrvatskoj najviše rimokatolika, mogu se promatrati kao dvije paradigme crkve: pretkoncilaska i pokoncilaska, kao dva odgovora na suvremeni svijet, tj. modernitet (Mardešić, 2003.). Dakako, ovdje nije riječ o analizi promjena u Crkvi, nego ove dvije »slike« (kao dva obrasca mišljenja) ističemo zato što držimo da se one odražavaju na mišljenja vjernika o samoj Crkvi, ali dijelom vjerojatno utječu i na ponašanje svećenika. »Crkva u Hrvatskoj je ojačala u prisutnosti u društvu, ali je oslabila u intenzitetu življenja vjere. Opaža se povratak prošlosti, povećava se javni nastup klera u blagoslivanju, ali je oslabila duhovnost« (Ivančić, 2001.: 51). Dio vjernika sklonih tradicionalnom vjerovanju ostaje na pretkoncilskim osnovama kao arhetipskom obrascu – integritizmu, idealiziranju prošlosti i protivljenje promjeni. Za njih bismo rekli da vjerojatno više pripadaju predmodernosti hrvatskog društva, dok se slijedom nekih primjera u Crkvi i svojom »vjerskom intuicijom« dio vjerni-

ka prilagodava novom pokoncilskom strujanju, poglavito pod utjecajem ekumeniskog mišljenja. Mišljenja ispitanika iznesena u istraživanju, uokvirena su i tim dvama obrascima razmišljanja. To se, naravno, ne odnosi na one koji ne vjeruju.

Ženidba svećenika

Unatoč opterećenju s tradicionalnošću i krutošću moderne, dio svećenika ipak osjeća duh postmodernosti kao duh veće liberalizacije očekivane i u crkvi. Postmoderni duh relativizma istine, smisla i stilova života, uređenja odnosa u svijetu putem tržišta, uloga pojedinca i njegove osobnosti u društvu, utjecali su na liberalnije shvaćanje vjerničkog života, pa tako i svećeničkog poziva i osobnog života. Kao čovjek, svećenik sa svim osjećajima izazvan od svijeta katkad se na crkveno nedopušten način, osobno i skriveno prilagođava novim izazovima.² U tom kontekstu značajan pokazatelj unutarnjeg raspoloženja u Crkvi jest i odnos prema ženidbi svećenika, nakon zaređenja. Neki podaci empirijskog istraživanja pokazuju podijeljenost vjerničke skupine u mišljenjima o toj temi (Valković, 1998.: 494).³ Za dio vjernika, vjerojatno onaj manji, to je razumljivo i prihvatljivo.

Ređenje žena

Osim pitanja javne uloge svećenika, zanimljivo je i pitanje žena kao mogućih svećenica. To je također jedna od tema koja se problematizira u okviru kritike konzervativnosti Rimokatoličke crkve i prigovora pontifikatu Ivana Pavla II (Küng, 2002.; Jutarnji list 9. 4. 2005.: 34), jer u tradiciji ove Crkve svećenici mogu biti samo osobe muškog spola. S obzirom na tradicionalno i moderno u hrvatskom društvu i pretkoncilsko i pokoncilsko u Crkvi, nije realno očekivati veliku potporu takvoj crkvenoj »inovaciji«, što potvrđuju i rezultati istraživanja iz 1998. godine (Valković, 1998.: 494).

Odnosi između vjerskih zajednica

Ekumenizam je strategija koja bi imala utjecati na bolju suradnju između vjerskih zajednica, a religije učiniti aktivnim sudionicima svjetskog mira i pravednijega

² Dio svećenika podlegne iskušenjima celibata pa istupa iz redova svećenstva. Objavljeni podaci govore da je u posljednjih tri desetljeća oko 130.000 svećenika napustilo svećeničku službu. U nas je poznat »zadarski slučaj« (1971.) kada je više od 25 svećenika napustilo svećeničku službu, od kojih su neki danas ugledni kulturni i javni djelatnici. Oni su zahtijevali slobodu u bogoslužju, iznosili smionu teološka gledanja o sakramentima, predbračnom i bračnom moralu, svećeništvu te o odgoju budućih svećenika. Šesnaestorica od njih napisala su otvoreno pismo. Tom su se pismu suprotstavila 43 svećenika, a zadarska teologija je zatvorena (Aračić, 2001.: 34; Večernji list, 15. 5. 2005).

³ Objavljen je i podatak istraživanja Nezavisnog media centra Hrvatska (IMC) o tome mogu li oženjeni muškarci biti svećenici: ne mogu – odgovorilo je 50,5%; a mogu 42% (Večernji list, 15. 5. 2005.: 11).

svjetskog poretka. Pretpostavka tome jest suradnja i dijalog između religija (crkava) u svijetu, pa tako i u Hrvatskoj. Za povijest ratova mogli bismo reći da je ona na neki način i povijest »vjerskih ratova«, jer je u svakome na određeni način bila implementirana i religija, uključujući i sekularne ideologije kao »zamjenske religije«. To pokazuju ratovi u suvremenom (nerazvijenom) svijetu, kao i neke analize nedavne prošlosti (Cvitković, 2004.). Za sve učinjeno u ime kršćanstva Ivan Pavao II zatražio je više puta oprostjenje (Accattoli, 2000.).

U istraživanju iz 2004. godine⁴ utvrđeno je da 57,4 posto ispitanika u Hrvatskoj smatra da Crkva ima velik (velik i izrazito velik) utjecaj u društvu. Suradnja i dijalog pretpostavka su toleranciji među vjernicima, a time i povećanju suživota u društvu. To je bio razlog da se postavi i pitanje kakav je odnos između vjerskih zajednica.

2. Metodološke napomene

Metodološke napomene odnose se na onaj dio upitnika empirijskog istraživanja »Društvene i religijska promjene u Hrvatskoj«, rezultati kojega se prikazuju u ovom radu.

2.1. Problemi istraživanja

U okviru projekta postavljena su i četiri pitanja/problema koja se odnose na percepciju nekih mogućih inovacija u Crkvi, posebice na svećenstvo, financiranje i opozivanje djelatnosti Crkve te odnose između vjerskih zajednica.

Kako ispitanici doživljavaju eventualno novu ulogu svećenika? Nova uloga svećenika definirana je kao dosada neuobičajena aktivnost svećenika u društvu, poglavito katoličkih svećenika. Riječ je o »proširenoj« ulози svećenika na izvanckrkevne poslove. Kao pokazatelj poslužilo je nekoliko društvenih funkcija uobičajenih za građane u određenim uvjetima. Izabrali smo nekoliko područja s »reprezentativnim ulogama«: politika, obrazovanje i znanost, gospodarstvo i sport. To su sljedeće uloge: ministar u vladi, rektor sveučilišta, aktivnost u političkoj stranci, zastupnik u saboru, predsjednik Hrvatskoga olimpijskog odbora, član nadzornog odbora javnog poduzeća, sudjelovanje biskupa na stranačkim skupovima.

Tome su dodana još dva pokazatelja koji izazivaju prijepore u katoličkim vjerskim i vjermičkim krugovima: ženidba svećenika i zaređivanje žena za svećenice, što je jedno od pokoncilskih pitanja u Rimokatoličkoj crkvi.

⁴ Projekt »Modernizacija i identitet hrvatskog društva« proveden je na reprezentativnom uzorku od 1.202 ispitanika u Hrvatskoj. Na pitanje o stupnju utjecaja različitih institucija, društvenih skupina i profesija, ispitanici su odgovorili da velik (velik i izrazito velik) utjecaj imaju, primjerice, sindikati 13,5% ispitanika, mediji 70,4%, organizirani kriminal 68,3%, vlada RH 75,5%, Hrvatski sabor 59,5%, itd.

Drugo pitanje se odnosilo na izvore financiranja vjerskih zajednica i osobnu spremnost ispitanika na plaćanje crkvenog poreza. Glede toga, moguće je financiranje iz (a) državnog proračuna, (b) iz crkvenog poreza koji bi plaćali građani sa stalnim izvorima prihoda, (c) samofinanciranje vjerskih zajednica što uključuje prihode od milodara, donacija, prihode od imovine i gospodarstva, te drugih aktivnosti u okviru vjerskih usluga.

Treći problem odnosio se na percepciju oporezivanja vjerskih zajednice, kao što su inače oporezovani i drugi pravni subjekti. Ovdje je vjerska zajednica shvaćena kao privredni subjekt koji bi podlijebao financijskim obvezama kao i drugi pravni subjekti u gospodarstvu, trgovini i uslugama. Jednostavno nas je zanimalo prihvatanje ili odbijanje oporezivanja vjerskih zajednica. Ovome je dodan i problem osobne spremnosti ispitanika na plaćanje crkvenog poreza.

Četvrti problem bilo je pitanje odnosa između vjerskih zajednica. To je također jedan od ekumenskih problema. Sâm problem je pojednostavljen na jednostavno pitanje suradnje, dijaloga ili netrpeljivosti između vjerskih zajednica. Percepcija odnosa između vjerskih zajednica u nas je već bila istraživana, ali parcijalno i ne na reprezentativnom uzorku stanovništva Hrvatske (Cifrić, Nikodem, 2004.; Cifrić, Nikodem, 2004.a).

Prvi i drugi problem, tj. nova uloga svećenika i izvori financiranja predstavljaju svojevrsnu sadržajnu inovaciju, jer u nas dosada nisu istraživani, dok su ostala tri problema bila zastupljena u istraživanju IDIZ-a 1999. godine u okviru projekta »Religijske promjene i vrijednosti u hrvatskom društvu«, provedenoga na području Zagreba i Zagrebačke županije (Sociologija sela, 38 (2000) 1-2 (147/148) – supplement)

2.2. Ciljevi rada

U članku su postavljena tri cilja:

- prezentirati rezultate istraživanja ne/poželjnosti nekih novih sekularnih, javnih uloga svećenika, bračne veze svećenika i zaređivanja svećenika (ministerijalni svećenik), mišljenja o izvorima financiranja i oporezivanja vjerskih zajednica, te o odnosima između vjerskih zajednica;
- utvrditi razlike u odgovorima o ne/poželjnosti spomenutih pitanja između ispitanika različite religijske samoidentifikacije i učestalosti sudjelovanja u religijskoj praksi.
- istražiti odnos između sociodemografskih obilježja ispitanika i odgovora o spomenutim pitanjima u okviru istraživačkih problema.

Naravno, dobivene rezultate valja »smjestiti« u današnji kontekst hrvatskog društva.

2.3. Osnovne hipoteze

Za potrebe analize spomenutih istraživačkih problema postavljene su dvije skupine hipoteza: prva se skupina hipoteza odnosi na analizu distribucije frekvencija, a postavljeno je ukupno sedam hipoteza; druga se skupina hipoteza odnosi na analizu povezanosti nekih obilježja ispitanika i njihovih odgovora na postavljena pitanja.

- H1. Većina ispitanika nije sklona percepciji novih uloga svećenika, što bi ih mogli obnašati temeljem njihova statusa kao građana. Argument za ovu hipotezu je u tradicionalizmu: (a) konzervativnost vjernika, (b) ustaljena percepcija »klasičnih« svećeničkih uloga, (c) postojanje rezerve prema mogućem klerikalizmu. Hipoteza se može provjeriti analizom distribucija frekvencija na instrumentu »javne uloge svećenika«. Argumenti za postavljanje hipoteze nemaju dovoljno raspoloživih podataka u ovom istraživanju, pa se ne može statistički analizirati povezanost takvih pokazatelja i novih društvenih uloga svećenika.
- H2. Barem trećina ispitanika (naročito religioznih) ženidbu svećenika smatra poželjnom. Argument za postavljanje ovakve hipoteze je u postojanju (a) liberalnih mišljenja o ženidbi svećenika i među vjernicima, (b) u činjenici postojanja (skrivenih od javnosti) slobodnijih veza svećenika i žena, (c) u testiranju mišljenja ispitanika o celibatu u kontekstu Drugoga vatikanskog koncila. Zato se očekuje ambivalentan odnos ispitanika, tj. podjednak broj opredjeljen za poželjnost i nepoželjnost promjene bračnog statusa.
- H3. Prema zaređenju žena većina se ispitanika odnosi ambivalentno. Argument za ovakvu hipotezu je u (a) tradiciji Katoličke crkve i tradicionalnosti vjernika da su svećenici muškarci, (b) u nepostojanju unutarcrkvenog i unutarvjerničkog diskursa o ovakvom »modernizacijskom« koraku.
- H4. Većina ispitanika podupire financiranje vjerskih zajednica iz njihovih vlastitih prihoda i državnog proračuna, a manji broj iz crkvenog poreza. Argument za hipotezu su rezultati dobiveni u jednom prethodnom istraživanju (Cifrić, 2000.: 243, 263).
- H5. Veći broj ispitanika nije spreman osobno plaćati crkveni porez. Argument za ovu hipotezu isti je kao i u prethodnoj hipotezi.
- H6. Veći broj ispitanika smatra da vjerske zajednice ne bi trebale plaćati porez na prihode i imovinu. Argument za ovakvu hipotezu sadržan je već u hipotezi 4., tj. očekivanje ispitanika da se vjerske zajednice financiraju same i da ih država financira iz proračuna, te u hipotezi 5. – osobnoj nespremnosti plaćanja crkvenog poreza.
- H7. Najmanje ispitanika smatra da između vjerskih zajednica u Hrvatskoj postoje netrpeljivosti, a najveći ih drži da one međusobno surađuju. Argument za ovu hipotezu manifestna je suradnja vjerskih zajednica i vjernički konformizam.

U drugoj skupini također je postavljena jedna generalna hipoteza. Naime, pošli smo od opće hipoteze da se mogu prepoznati barem dva »kontingenta« ispitanika koji različito reagiraju na percepciju »inovacija« glede situacije u kojima bi svećenik, eventualno, bio u novoj svjetovnoj ulozi. To se odnosi i na sklapanje braka

i ređenje žena za svećenice. Jedan bismo skup nazvali »pretkoncilskom« a drugi »pokoncilskom« orijentacijom.

- H1. U argumentaciji generalne hipoteze postavljena je hipoteza o postojanju razlika među ispitanicima u navedenim stavovima s obzirom na njihovu religijsku identifikaciju i praksu: religiozni ispitanici i ispitanici koji češće odlaze na religijske obrede ne prihvaćaju predočene inovacije, tj. moguće sekularne uloge svećenika, a niti brak svećenika ili zaređivanje žena.
- H2. Postavljena je i hipoteza o postojanju razlika među ispitanicima u navedenim stavovima s obzirom na njihova sociodemografska obilježja: stariji i nižeobrazovani ispitanici ne prihvaćaju predočene inovacije, tj. moguće sekularne uloge svećenika, a niti brak svećenika ili zaređivanje žena. Ove se hipoteze mogu provjeriti testiranjem razlika značajnosti odgovora ispitanika s obzirom na pojedina obilježja.

2.4. Instrumenti

Za navedene istraživačke probleme – izvor financiranja i oporezivanje vjerskih zajednica, plaćanje crkvenog poreza i odnos između vjerskih zajednica, nisu konstruirani posebni instrumenti nego su postavljena jednostavna pitanja s mogućnošću izbora jednoga odgovora. Za istraživanje novih društvenih uloga svećenika izraden je poseban, manji instrument, kojega smo za ovu priliku nazvali »javne uloge svećenika«. Koncipiran je tako da sadržaj čestica obuhvati nekoliko indikatora (novih društvenih uloga svećenika) na području politike, gospodarstva, znanosti, obrazovanja i sporta. Njima su pridodane dvije čestice o braku svećenika te zaređivanju svećenika, koje se mogu posebno analizirati.

3. Rezultati istraživanja

U ovom odjeljku iznose se rezultati o percepcije ispitanika o pet problema: 1. sekularna (javna) uloga svećenika; 2. ženidba svećenika i žena kao (ministerijalna) svećenica; 3. financiranje i oporezivanje vjerskih zajednica; 4. crkveni porez; 5. odnosi između vjerskih zajednica u Hrvatskoj. Svako od ovih pitanja moglo se obraditi kao poseban rad, što bi zahtijevalo znatno više prostora, pa su u kontekstu cijeloga istraživanja interpretirani kao jedan segment koji govori o nekim aspektima odnosa ispitanika prema »inovacijama« u Crkvi i prema vjerskim zajednicama. Izložiti ćemo osnovne rezultate za svako pitanje, s nekim karakterističnim obilježjima ispitanika. U analizi su korištene distribucije frekvencija i testiranje razlika hi-kvadrat testom ($p < 0,05$).

3.1. Percepcija sekularne (javne) uloge svećenika

U tablici 1. prikazane su distribucije odgovora ispitanika o tome koliko su poželjne neke sekularne aktivnosti, a ujedno i javne uloge svećenika. Pod sekular-

nim aktivnostima odnosno javnim ulogama podrazumijevali smo one društvene funkcije, odnosno pozicije i političke aktivnosti, koje su uobičajene u društvu i u kojima građani mogu participirati ovisno o njihovim sklonostima, interesima i sposobnostima, što danas nije slučaj za svećenike. Navedeno je sedam takvih pozicija. Ispitanici su izrazili mišljenje o tome koliko je »poželjno«, odnosno »nepoželjno« da ih obnaša svećenik. Distribucije frekvencija izrazito su negativno zakrivljene, što je vidljivo i iz tablice 2.: najveći postotak ispitanika smatra nepoželjnim navedene mogućnosti obnašanja sekularnih funkcija svećenika ili aktivnosti biskupa. Postotak između (izrazito i uglavnom »nepoželjno«) je 70,1 posto i 75,3 posto. Pritom (osim za rektora) preko pedeset posto ispitanika izražava mišljenje o nepoželjnosti takvih aktivnosti. Zanimljivo je to što nema razlike u percepciji političkih uloga (ministar u vladi, zastupnik u Hrvatskom saboru, aktivnost u političkoj stranci ili sudjelovanje biskupa na političkom skupu) od uloga u sportu (Hrvatski olimpijski odbor) ili gospodarstvu (članstvo u odboru javnog poduzeća). Najmanje nepoželjna sekularna uloga za svećenika je svećenik u ulozi rektora (53,1%). Veoma je nizak postotak ispitanika koji smatraju da su navedene sekularne aktivnosti »uglavnom« i »izrazito poželjne«. Najveći postotak (tek 6,8%) drži da je »izrazito poželjno« da svećenik bude rektor sveučilišta, dok se za ostale uloge taj postotak kreće od 2,1 posto do 3,5 posto. Uzmemo li se obje kategorije zajedno (»izrazito« i »uglavnom«) tada su aktivnost svećenika najmanje poželjne u članstvu nekoga nadzornog odbora (8,1%), političkoj stranci (8,5%) i u Hrvatskom olimpijskom odboru (9,2%). Najpoželjnije je da svećenik bude rektor sveučilišta (23,6%), zastupnik u Hrvatskom saboru (12,2%), ministar u vladi (11,2%) te da biskupi sudjeluju na političkim skupovima (10,3%).

Tablica 1.
Percepcija nekih sekularnih aktivnosti svećenika: stupanj poželjnosti (%)

Sekularne aktivnosti	Stupanj poželjnosti				
	Izrazito nepoželjno 1	Uglavnom nepoželjno 2	Neutralno 3	Uglavnom poželjno 4	Izrazito poželjno 5
1. Svećenik kao ministar u vladi	56,8	13,3	18,6	8,5	2,7
2. Svećenik kao rektor sveučilišta	40,8	12,3	23,2	16,8	6,8
3. Svećenik aktivan u političkoj stranci	62,3	13,0	16,2	6,4	2,1
4. Svećenik kao zastupnik u Saboru	59,0	11,5	17,0	9,1	3,5
5. Svećenik kao predsjednik Hrvatskoga olimpijskog odbora	59,8	12,1	19,0	6,5	2,7
6. Svećenik kao član nadzornog odbora javnog poduzeća	63,1	11,6	17,3	5,9	2,2
7. Biskup na stranačkom skupu	61,6	11,3	16,8	7,5	2,8
8. Da se svećenici mogu ženiti	20,5	7,0	23,8	19,9	28,8
9. Da žene mogu biti svećenice	29,1	8,3	25,3	14,9	22,4

Tablica 2.

Percepcija nekih sekularnih aktivnosti svećenika: stupanj poželjnosti – sažeto (%)

Sekularne aktivnosti	Stupanj poželjnosti		
	Nepoželjno 1+2	Neutralno 3	Poželjno 4+5
1. Svećenik kao ministar u vladi	70,1	18,6	11,2
2. Svećenik kao rektor sveučilišta	53,1	23,2	23,6
3. Svećenik aktivan u političkoj stranci	75,3	16,2	8,5
4. Svećenik kao zastupnik u Saboru	70,5	17,0	12,6
5. Svećenik kao predsjednik Hrvatskoga olimpijskog odbora	71,9	19,0	9,2
6. Svećenik kao član nadzornog odbora javnog poduzeća	74,7	17,3	8,1
7. Biskup na stranačkom skupu	72,9	16,8	10,3
8. Da se svećenici mogu ženiti	27,5	23,8	48,7
9. Da žene mogu biti svećenice	37,4	25,3	37,3

Postavlja se pitanje kako objasniti ove rezultate.

Ako je riječ o »nepoželjnosti«, može se ponuditi obrazac koji pretpostavlja utjecaj tradicije među vjernicima i društvu na percepciju svećeničkog zanimanja. U njoj su svećenici, naročito u socijalističkom razdoblju, bili izvan javnog života. Takva se percepcija zadržala sve do danas, vjerojatno kod najvećeg broja vjernika i ispitanika. Takva tradicija negativno utječe na promjenu percepcije aktivnosti svećenika. No toj se skupini priključuju i oni koji i inače smatraju da svećenik ima svoj unutarnji poziv i duhovno poslanje, a ne društveno ili političko.

Kad je pak riječ o »poželjnosti« sekularnih uloga svećenika, tada veći postotak ispitanika smatra da su svećenici poželjniji u političkom životu, a manje poželjni u sportskom ili gospodarskom životu. Zašto je za oko 10 posto do 12 posto ispitanika poželjno da svećenik bude nazočan u političkoj areni? Tek znatno podrobna analiza u istraživanju mogla bi možda (a) otkriti da među ispitanicima postoje neki elementi klerikalizma ili klerikalizam kao orijentacija utemeljena u strukturi političkih stavova,⁵ ili (b) pokazati da postoje ispitanici, neopterećeni prošlošću ili nekim predrasudama, koji zastupaju modernije mišljenje o svećenicima kao građanima, koji u tom slučaju mogu ravnopravno s ostalim građanima sudjelovati u gospodarskom, kulturnom, pa i nekim oblicima političkog života kao javnog djelovanja.

⁵ U istraživanju »Modernizacija i identitet hrvatskog društva«, u području političkih stavova faktorskom analizom utvrđena je dimenzija nazvana »etnocentrični klerikalizam« (Čulig, 2004.).

U svakom slučaju, dva su moguća aspekta promatranja promjena »ne/poželjnosti« novih situacija i aktivnosti svećenika u najopćenitijem smislu riječi: (a) de/sekularizacija i (b) koncilizacija – proces ostvarivanja »duha« Drugog vatikanskog koncila.

Prvi se aspekt odnosi na stanje u društvu: religijsku (crkvenu) tradiciju, intenzitet i dubinu društvenih promjena u institucijama i društvenoj svijesti, te na promjene temeljne pozicije religije, vjernika i vjerskih zajednica u društvu. U hrvatskom društvu funkcionira njegova predmodernost, a time i religije kao orijentacijska vrijednost. Porast religioznosti ne znači zaustavljanje nekih formi sekularizacije, nego činjenicu čovjekove, ponajprije religijske slobode, što je bilo u početnim godinama daleko izraženije. S obzirom na promjene u društvu, sekularizacija se možda izražava u drugačijim formama liberalizacije ponašanja. Jedan od pokazatelja može biti i stav prema svećeniku, te ponašanje svećenika i njihovi stavovi o vlastitom pozivu.

- (a) To je, primjerice, već spomenuti utjecaj tradicionalne percepcije uloge svećenika u Crkvi ali i njegova mjesta u lokalnoj zajednici i društvu. Tradicionalna u dvojakom smislu – u smislu crkvene tradicije svećenika kao »sluge Božjega«, i u smislu »socijalističke tradicije« u kojoj su crkva i svećenik bili u društvenoj izolaciji a njihova se aktivnost ograničavala na crkvene prostore. Pritom je veoma važna činjenica da u suvremenom hrvatskom društvu među vjernicima postoji »tradicionalno vjerovanje« kao dimenzija religijskog identiteta (Nikodem, 2004.: 275), a u društvu postoji »tradicionalna struktura vrijednosnih orijentacija« (Labus, 2000.: 201).⁶
- (b) Tranzicijsko razdoblje je za sve bivše socijalističke zemlje razdoblje dubokih socijalnih i kulturnih promjena koje u svim segmentima društva nisu bile jednako intenzivne i duboke. Nastupila je pretvorba i privatizacija a one su izazvale niz ozbiljnih socijalnih i, štoviše, razvojnih problema koji su se odrazili na današnje stanje i perspektive u društvu. Stanovništvo je mnogo više pozitivnoga stanovništvo je očekivalo od tranzicijskih promjena nego što se stvarno zbilo. Iako se unutar Crkve nije ništa bitno promijenilo, promijenilo se, kako bilježe istraživači (Pollack, Borowik, Jagodzinski, /Hrsg./ 1998.; Tomka, Zulehner, /Hrsg./ 1999.; Borowik /ed./, 2003.) mnogo toga izvan Crkve kao organizacije (hijerarhije) u prostoru religioznosti i utjecaju Crkve na svijest i aktivnost vjernika: vjernici su postali aktivno političko tijelo u promjenama.
- (c) Nakon 1990. godine radikalno se promijenio položaj vjernika i vjerskih zajednica ali i mjesto i uloga religije u društvu. Promjene nisu samo u normativnoj

⁶ U istraživanju »Modernizacija i identitet hrvatskog društva« faktorskom su analizom utvrđene četiri dimenzije religijskog identiteta: »religijski identitet utemeljen na tradicionalnom vjerovanju«, na »spolnom moralu«, na »individualnosti« i na »socijalnoj askezi«. U faktorskoj analizi »tradicionalno vjerovanje« tvore: vjerovanje u Boga, redovita molitva, tjedni odlasci na religijske obrede, život prema deset Božjih zapovijedi, aktivno članstvo u vjerskoj zajednici te potpuno poštivanje nauka Crkve/vjerske zajednice (Nikodem, 2004.).

sferi (Ustav i zakoni) nego i u aktivnom političkom djelovanju vjernika, pa i svećenika. Pojedini su se svećenici na svoj način, u okvirima crkvene službe, politički angažirali i na taj način, ne samo kao svećenici nego i kao građani, uključili u javni život. Od početka tranzicije nastupila je drugačija socijalna klima u kojoj se za mnoge, prije svega vjernike, takva aktivnost smatrala prihvatljivom i neupitnom. Naravno, za mnoge druge, pa i vjernike, to nije bilo poželjno. No bez obzira na tu činjenicu, može se ustvrditi da je nastupilo »oslobođenje« religije i religioznosti.

- (d) U kontekstu rečenoga, treba svakako dodati još jednu važnu kontekstualnu napomenu. To je činjenica da se religioznost, unatoč snažnom utjecaju tradicionalne religioznosti i odnos prema Crkvenom vjerovanju, oblikuje pod utjecajem procesa individualizacije i privatizacije koji je zahvatio i hrvatsko društvo. Religijski sadržaji prihvaćaju se kao osobni odabir vjerovanja u kontekstu osobne svjetonazorske orijentacije, pa se i religioznost individualno oblikuje, a religioznost pomiče u privatnu sferu. Privatizacija i individualizacija religioznosti kao svojevrsno odstupanje od tradicionalne religioznosti, utječe na prihvaćanje »moderniziranih« stajališta o mjestu i ulozi svećenika u lokalnoj zajednici i društvu.

Drugi se aspekt odnosi na stvarne mogućnosti obnašanja nekih sekularnih aktivnosti od strane svećenika u suvremenom kontekstu kako ih shvaća Crkva. To je pitanje koliko se sama Crkva mijenja (ili ne) i dopušta (ili ne) neke nove aktivnosti svećenika izvan uobičajenoga i propisanoga crkvenog djelokruga, naravno ne odričući se svoje otajstvene naravi. Tako, primjerice, možda za većinu građana (i vjernika) može biti poželjno, a danas i ništa neobično da se svećenici žene a i žene da postanu svećenice, ali to ne dopuštaju crkvena pravila.

Unutarcrkveni odnosi i pravila nisu predmet našeg istraživanja i ne ulazimo u takvu analizu. Osim toga, neka su istraživanja pokazala da na formiranje odnosa pojedinca prema religiji najviše utječu obitelj i samostalno formiranje odnosa. Da na formiranje odnosa prema religiji najviše utječe svećenik, smatra tek 1,4 posto ispitanika u 1998. godini (Valković, 1998.: 486), odnosno 1,7 posto ispitanika u 2004. godini (Nikodem, 2004.: 273), što znači da je svećenikov utjecaj veoma malen.⁷

U analizi rezultata iz tablice 1. zanimalo nas je postojanje značajnih razlika u mišljenjima ispitanika s obzirom na neka obilježja: spol, dob, religioznost i poštovanje religijskih obreda.

⁷ U istraživanju izvedenome u 1998. godini (»Vjera i moral u Hrvatskoj«) 72,8 posto ispitanika smatralo je da na formiranje odnosa prema religiji najviše utječe obitelj; 19,2 posto ispitanika smatra da je »sam do toga došao«; 1,7 posto da su na to utjecali »prijatelji«, a 4,6 posto nisu vjernici (Valković, 1998.: 486). U istraživanju »Modernizacija i identitet hrvatskog društva«, 58,9 posto ispitanika smatra da je najviše utjecala »obitelj«, 20,7 posto da je »sam do toga došao«, 17,0 posto ističe ulogu »sredine u kojoj živi«, 0,9 posto utjecaj »škole«, a na 0,8 posto utjecao je »netko drugi«.

(Zbog ograničenosti prostora navest ćemo samo tablicu ne/poželjnosti sekularnih uloga svećenika s obzirom na samoprocjenu religioznosti u tablici 3.).

U odnosu prema navedenim ne/poželjnostima sekularnih aktivnosti svećenika nisu utvrđene statistički značajne razlike po spolu ispitanika. Za ostala obilježja primijenili smo hi-kvadrat test na reorganizirane frekvencije obilježja.

S obzirom na dobnu strukturu razlike među ispitanicima pokazale su se statistički značajne. Ispitanici stariji od 40 godina uglavnom smatraju »poželjnim« ponudene sekularne uloge i aktivnosti svećenika; skloniji su smatrati »poželjnim« da svećenik bude u vladi, da bude aktivan u političkim strankama, da bude član nadzornog odbora javnog poduzeća, za razliku od mladih ispitanika. Ispitanici od 50. godine nadalje skloniji su od mlađih mišljenju da je poželjno da svećenik bude rektor sveučilišta, te da bude zastupnik u Saboru.

Općenito rečeno, stariji ispitanici skloniji su prihvatiti sekularne uloge svećenika nego mladi ispitanici. To je na prvi pogled neobično, jer bi se očekivalo da mladi ispitanici više prihvaćaju inovacije u Crkvi. Čini se da je ovdje posrijedi daleko veće povjerenje u svećenika kod starijih, naviknutih na njegovu »riječ« kao izričaj vjere i istine.

Samoprocjena religioznosti sažeta je u trima kategorijama: »religiozni« (uvjereni vjernici i religiozni) »neodlučni« (nesigurni i ravnodušni) i »nereligiozni« (nisu religiozni i protivnici religije). One su ukrštene sa trima kategorijama procjene ne/poželjnosti: »nepoželjno«, »neutralan sam« i »poželjno«. Hi-kvadrat test je pokazao postojanje statistički značajnih razlika ($p < 0,05$) između religioznih i nereligioznih ispitanika u svih sedam čestica o sekularnim aktivnostima svećenika. Sažetak testiranja pokazuje sljedeće: za religiozne ispitanike »poželjno« je da svećenik bude ministar u vladi, rektor sveučilišta, zastupnik u Saboru, te da biskupi sudjeluju na stranačkim skupovima. »Nereligiozni« ili »neodlučni« ispitanici skloniji su suprotnom mišljenju.

O poželjnosti da svećenik bude aktivan u političkoj stranci, predsjednik HOO ili član nadzornog odbora javnog poduzeća, nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na samoprocjenu religioznosti.

Prakticiranje vjere analizirano je kroz odgovor na pitanje »koliko često idete u crkvu«. Odgovori su sažeti u četiri kategorije: »nikada«, »povremeno« (o većim blagdanima), »mjesečno« i »tjedno i češće« (tjedno i svaki dan). Hi-kvadrat testom utvrđene su statistički značajne razlike ($p < 0,05$) koje sumarno pokazuju sljedeće: ispitanici koji »tjedno i češće« pohađaju crkvu (idu na misu) više su skloniji mišljenju da je »poželjno« da svećenik bude ministar u vladi, rektor sveučilišta, aktivan u političkim strankama, zastupnik u Saboru, predsjednik HOO ili član nadzornog odbora, te da biskupi sudjeluju na stranačkim skupovima, za razliku od ispitanika koji ne idu ili tek povremeno odlaze na religijske obrede.

Tablica 3.
Javne uloge svećenika s obzirom na religijsku samoidentifikaciju (%)

Uloga svećenika	Poželjnost	Religijska samoidentifikacija		
		Religiozni	Neodlučni	Nereligiozni
Ministar u Vladi	Nepoželjno	68,2	79,0	75,9
	Neutralno	19,0	15,3	18,6
	Poželjno	12,8	5,7	5,5
Rektor sveučilišta	Nepoželjno	50,5	62,4	62,5
	Neutralno	23,2	22,3	24,1
	Poželjno	26,3	15,3	13,4
Zastupnik u Saboru	Nepoželjno	69,6	75,2	72,9
	Neutralno	16,7	14,0	20,4
	Poželjno	13,8	10,8	6,7
Biskupi na stranačkim skupovima	Nepoželjno	71,5	79,6	77,1
	Neutralno	17,1	13,4	17,1
	Poželjno	11,5	7,0	5,8

3.2. Ženidba svećenika te žena kao svećenica

U istraživanje su ugrađene i dvije varijable koje se dosada nisu nalazile u domaćim sociološkim istraživanjima: brak svećenika te žena kao svećenica. U tom smislu to su male sadržajne inovacije u odnosu na dosadašnje upitnike u IDIZ-u. Koliko su ova dva segmenta crkvenog života važna, pokazuje i interes same Crkve, pa su pitanja o mogućnosti ženidbe svećenika te ženama kao mogućim svećenicama postavljena u istraživanju 1998. godine.⁸ S obzirom na prijepore koji se javljaju oko ovih pitanja, a koja su na izvjestan način latentna pitanja u kontekstu razmišljanja još od vremena Drugoga vatikanskog koncila do danas, zanimalo nas je mišljenje ispitanika o »poželjnosti« ili »nepoželjnosti« da svećenici stupe u brak. Doduše, u upitniku nije precizirana mogućnost da se prihvati brak prije a ne poslije ređenja za svećenika (kao u istočnim crkvama), nego samo načelan stav o toj poželjnoj inovaciji.

U tradiciji Rimokatoličke crkvi na snazi je celibat, tj. zabrana da se svećenici žene, dok je u nekim drugim crkvama i vjerskim zajednicama celibat ograničen (istočne crkve – za monahe i episkope), ili je dopušteno da se svećenici žene (protestantske crkve).⁹ Unatoč zabrani ženidbe nije nepoznato je da neki svećenici potajno vode dvostruki život i tako krše celibat.

⁸ Riječ je o projektu »Vjera i moral u Hrvatskoj« koji je proveden na uzorku od 1.245 ispitanika, a osnovni rezultati su objavljeni u časopisu »Bogoslovska smotra«, Zagreb, 68 (1998) 4.

⁹ Obveza celibata datira od oko 306. godine (sinoda u Elviri). Drugi lateranski koncil 1139. godine (papa Inocent II) uvodi sveopću obvezu celibata unutar Katoličke crkve, što je potvrdio i Tridentinski koncil (1536. godine) te Drugi vatikanski koncil (1965. godine).

Jednako tako, u Rimokatoličkoj i Pravoslavnoj crkvi ne postoji praksa zaređivanja žena, tj. žena kao ministerijalnih svećenica, kao što je to u protestantskima. Zato nas je zanimalo mišljenje ispitanika o poželjnosti i nepoželjnosti zaređivanja žena, tj. da i žene mogu postati svećenice.

Rezultati za oba pitanja su navedeni u tablicama 1. i 2. (čestice 8 i 9). Odgovori su prilično slični u oba pitanja: oko jedne četvrtine ispitanika izjasnilo se »neutralno«. Ženidbu svećenika smatra »poželjnom« blizu pedeset posto (48,7%) a »nepoželjnom« 27,5 posto ispitanika. S obzirom na dugu tradiciju celibata i percepciju svećenika to je pomalo iznenađujući podatak. Što taj postotak znači, teško je reći s obzirom da ne postoje komparativni podaci, ali je očito da se u ispitanika u percepciji svećenika nešto mijenja.

Blizu četrdeset posto (37%) ispitanika smatra da je »poželjno« a isto toliko da je »nepoželjno« da žene mogu biti svećenice (tablica 2.). U ovom slučaju, uz četvrtinu »neutralnih«, ispitanici pokazuju sklonost podjele na dvije skupine: onu koja podržava i onu koja se suprotstavlja mogućnosti ženidbe svećenika te ženama da budu svećenice.

Tablica 4.

Ne/poželjnost ženidbe svećenika te redjenja žena za svećenice i religijska samoidentifikacija (%)

		Religiozni	Neodlučni	Nereligiozni
Ženidba svećenika	Nepoželjno	31,5	17,2	10,4
	Neutralno	22,5	21,0	31,7
	Poželjno	45,8	61,8	57,9
Žena kao svećenica	Nepoželjno	42,6	21,7	17,1
	Neutralno	23,2	26,1	36,3
	Poželjno	34,2	52,2	46,4

U istraživanju »Vjera i moral u Hrvatskoj« 22,7 posto ispitanika izjavilo je da se ne slaže s tvrdnjom »svećenicima bi se trebala dopustiti ženidba« (uopće se ne slažu i uglavnom se ne slažu), a 56,6 posto ih je izjavilo da se slaže (uglavnom se slaže i potpuno se slaže). Usporedimo li te rezultate s našima, tada je vidljivo da je mogućnost ženidbe svećenika bila nešto pozitivnije percipirana: u istraživanju iz 1998. godine manji je postotak (za 4,8%) neprihvatanja ženidbe svećenika i znatno veći postotak (za 7,9%) prihvaćanja.

Što se tiče rezultata slično je s percepcijom redjenja žena, s tim što je u istraživanju 1998. godine bila nešto prihvaćenija ta mogućnost. Naime, 1998. godine 43,0 posto ispitanika podupire tu mogućnost, a u ovom je istraživanju 37,3 posto podupire; protivilo joj se 34,9 posto, a u ovom istraživanju 37,4 posto. U 1998. godini (u odnosu na ovo istraživanje) na oba pitanja bio je manji postotak »neutralnih« ispitanika. (Valković, 1998.: 494). Iz ovih podataka proizlazi da su ispitanici

prije šest godina bili više skloni potpori mogućnosti da se svećenici žene i da žene mogu biti svećenice. Razlike nisu tako velike, a uzorci i način provođenja istraživanja donekle se razlikuju, pa se iz toga ne može izvoditi decidirani zaključak. No jedno je sigurno, a to je da nešto manje od 50 posto ispitanika podupire ženidbu svećenika a oko 35 posto podupire ređenje žena.

O ne/poželjnosti ženidbe svećenika i ne/poželjnost da žene budu svećenice nisu utvrđene statistički značajne razlike između muškaraca i žena. Mogućnost ženidbe svećenika smatraju nepoželjnim nešto više ispitanici iznad 60. godine, zatim ispitanici bez škole ili s nezavršenom OŠ, religiozni te oni koji tjedno ili češće počinjavaju religijske obrede (misu), za razliku od najmlađih ispitanika, onih sa srednjim i višim (visokim) obrazovanjem, nereligioznih i neodlučnih te onih koji ne idu ili povremeno odlaze na religijske obrede.

Kad je riječ o mogućnosti da i žene budu svećenice, ispitanici stariji od 60 godina, ispitanici s nižim stupnjem obrazovanja (bez škole, nezavršena i završena OŠ), religiozni i oni koji češće idu na religijske obrede skloniji su to smatrati »nepoželjnim«, za razliku od ispitanika do 40. godine, s višim i visokim obrazovanjem, nereligioznih i religiozno neodlučnih te ispitanika koji ne idu ili povremeno odlaze na religijske obrede.

3.3. Financiranje vjerskih zajednica

Odnos prema novcu oblikovao se kao odnos čovjeka i društva prema sveprisutnom ovozemaljskom božanstvu. Zato je novac tema i istraživanja koja se bave pitanjem odnosa religije prema novcu (Koprek, 2005.), kao i tema istraživanja odnosa građana (vjernika) prema financiranju vjerskih (religijskih) zajednica.

Vjerske zajednice žive od vlastitih prihoda, ali se dijelom financiraju i iz državnog proračuna. O njihovu financiranju postoje različita mišljenja. Dok jedni smatraju da bi se trebale same financirati, drugi smatraju da bi ih trebalo financirati iz državnog proračuna, a postoje mišljenja da bi (kao što je to slučaj u nekim zemljama) trebalo uvesti crkveni porez kao stalan izvor njihova financiranja.

Potpisivanjem sporazuma između Republike Hrvatske i Svete Stolice (IV. sporazum) riješeno je pitanje proračunskog izvora. No na svoj način pitanje je i nadalje aktualno, jer postoje mišljenja da bi ipak trebalo uvesti crkveni porez za sve građane (ili pak samo vjernike) kao stalan izvor financiranja.

Uzevši te mogućnosti u obzir, ispitanicima je postavljeno pitanje o tome kako bi se trebale financirati vjerske zajednice. Ispitanici su se mogli opredijeliti samo za jedan odgovor. Rezultati su navedeni u tablici 5. Iz nje se vidi da gotovo polovica ispitanika (48,5%) smatra da bi se vjerske zajednice trebale financirati iz vlastitih prihoda – od vjerskih usluga, prihoda od imovine i ekonomskih aktivnosti, milodara, donacija itd. Na drugo mjesto po broju ispitanika dolazi financiranje iz

državnog proračuna (35,3%). Manje od deset posto ispitanika smatra da bi se one financirale tako što bi vjernici sa stalnim prihodom plaćali crkveni porez (9,9%), a najmanje ispitanika sklono je odgovoru da bi crkveni porez trebalo uvesti za sve građane sa stalnim prihodima (6,3%). To praktično znači da je 16,2 posto ispitanika za uvođenje crkvenog poreza kao izvora financiranja vjerskih zajednica.¹⁰ Većoj prihvatljivosti financiranja vjerskih zajednica iz državnog proračuna može biti razlog što pojedinac neposredno ne vidi taj novac pa mu se čini da se radi o državnom novcu a ne njegovom, a može biti i stav da je opstanak vjerskih zajednica primarno problem države.

Tablica 5.

Kako bi se trebale financirati vjerske zajednice? (%)

Izvori financiranja	%
Uvesti crkveni porez samo za vjernike sa stalnim prihodom	9,9
Uvesti crkveni porez za sve građane sa stalnim prihodom	6,3
Financirati ih iz državnog proračuna	35,3
Same se trebaju financirati (milodari, donacije, vlastiti prihod od aktivnosti i imovine)	48,5

Rezultati istraživanja (tablica 5.) zahtijevaju kraći komentar. Naime, zanimalo nas je postoje li značajne razlike u odgovorima ispitanika s obzirom na neka njihova obilježja. U tablici 6. navedeni su rezultati odgovora o izvorima financiranja vjerskih zajednica, s obzirom na obilježja ispitanika u kojih su se razlike pokazale statistički značajnima ($p < 0,05$). Primijenjen je hi-kvadrat test za svako obilježje. Sažeta interpretacija niženavedenih podataka mogla bi se ovako formulirati:

- financiranju vjerskih zajednica kroz uvođenje crkvenog poreza samo za vjernike sa stalnim izvorom prihoda skloniji su stariji ispitanici, oni s višim i visokim obrazovanjem te (manjim dijelom) nereligiozni;
- financiranju vjerskih zajednica iz državnog proračuna skloniji su ispitanici stariji od 60 godina, bez završene osnovne škole, religiozni te oni koji mjesečno ili tjedno odlaze na religijske obrede;
- financiranju vjerskih zajednica iz vlastitih prihoda skloniji su ispitanici do 40 godina, sa srednjim i visokim obrazovanjem, nereligiozni te oni koji ne pohađaju (ili povremeno pohađaju) religijske obrede.

¹⁰ U istraživanju »Religijske promjene i vrijednosti u hrvatskom društvu« što je provedeno u IDIZ-u 1999. godine (N = 705) na području Zagreba i Zagrebačke županije, ispitanici smatraju da bi se vjerske zajednice trebale financirati na sljedeći način: »isključivo milodarima« (45,5%), da »treba uvesti crkveni porez« (21,7%), »treba ih financirati država« (59,7%) i »trebaju se same financirati (55,0%). Ispitanici su se izjašnjavali o svakoj navedenoj mogućnosti s odgovorom »da« ili »ne« (Cifrić, 2000.). U ovom istraživanju ispitanici su se izjašnjavali samo o jednoj od četiriju ponuđenih mogućnosti (tablica 5.).

Tablica 6.

Financiranje vjerskih zajednica s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Izvori financiranja vjerskih zajednica ¹¹			
	Samo za vjernike	Za sve građane	Iz proračuna	Same se financiraju
Dob				
18-29 godina	8,1	4,9	33,4	53,6
30-39 godina	7,7	7,1	28,6	56,6
40-49 godina	11,4	6,5	34,4	47,7
50-59 godina	9,9	7,1	39,6	43,4
60 i više godina	11,5	6,0	38,9	43,6
Obrazovanje				
Bez škole i nezavršena OŠ	11,1	6,5	43,1	39,3
Osnovna škola	9,1	7,4	35,9	47,6
Srednja škola	8,5	5,9	34,8	27,5
Viša, visoka, fakultet	14,8	5,6	27,5	52,1
Religioznost				
Religiozni	9,5	7,1	38,5	44,8
Nesigurni	10,8	4,5	24,8	59,5
Nereligiozni	11,6	2,4	23,5	62,5
Pohadanje obreda				
Ne ide	11,8	2,2	22,3	63,7
Povremeno	7,7	6,3	32,6	53,4
Mjesečno	10,2	8,4	40,4	41,0
Tjedno i češće	11,6	7,4	43,7	37,3

3.3.1. Osobna spremnost plaćanja crkvenog poreza

Iz tablice 5. vidljivo je da se svega 16,2 posto ispitanika izjasnilo da bi se vjerske zajednice trebale financirati putem crkvenog poreza. Međutim, na pitanje »Jeste li Vi osobno spremni plaćati crkveni porez?« dobilo smo sljedeće odgovore: »ne« – 46,2 posto, a »da« – 33,6 posto ispitanika, dok je 20,2 posto izjavilo »ne znam«.

Sličan rezultat dobiven je u istraživanju 1997./98. godine (N = 1.245). Na pitanje »Podržavate li uvođenje poreza kojim bi svaki vjernik izdvajao za svoju Crkvu dio dohotka?« ispitanici su odgovorili: 44,7 posto niječno, 34,5 posto potvrdno, a 20,2 posto je odgovorilo da »ne zna« (Črpić, Kušar, 1998.: 554).

¹¹ Brojevi označavaju izvore financiranja navedene u tablici 5.

Ovakav rezultat zanimljiv je u kontekstu odgovora ispitanika o odnosu prema religiji, odnosno samoprocjene religioznosti.¹² Ukupno se izjasnilo da su religiozni 78,1 posto ispitanika, a osobno ih je spremno plaćati crkveni porez svega 33,6 posto, što znači da je manje od polovice religioznih (vjernika) spremno plaćati porez svojoj crkvi.

Zanimalo nas je koji su to ispitanici, tj. po kojim obilježjima se razlikuju u osobnoj spremnosti za plaćanje crkvenog poreza.

Tablica 7.
Osobna spremnost na plaćanje crkvenog poreza (%)

Obilježja ispitanika	Ne	Da	Ne zna
Spol			
Muški	49,9	32,9	17,3
Ženski	42,8	34,4	22,8
Dob			
18-29 godina	50,3	22,5	27,1
30-39 godina	47,4	27,8	24,9
40-49 godina	46,3	37,2	16,5
50-59 godina	40,9	40,1	19,0
60 i više godina	45,5	38,7	15,7
Obrazovanje			
Bez škole i nezavršena osn. škola	40,8	41,3	17,9
Osnovna škola	43,7	36,3	20,0
Srednja škola	48,4	30,9	20,7
Viša i visoka, fakultet	47,9	31,1	21,0
Religioznost			
Religiozni	39,1	38,7	22,1
Nesigurni	61,8	19,1	19,1
Nereligiozni	75,9	13,7	10,4
Pohađanje obreda			
Ne ide	73,1	14,8	12,1
Povremeno	50,9	25,8	23,4
Mjesečno	35,3	42,3	22,4
Tjedno i češće	30,8	49,7	19,5

¹² U upitniku je pitanje glasilo »Kad bi Vas netko pitao o Vašem odnosu prema religiji, gdje biste Vi sami sebe svrstali?«, a odgovor je bio: 1. uvjereni sam vjernik i prihvaćam sve što moja vjera uči (40,5%); 2. religiozan sam ali ne prihvaćam sve što moja vjera uči (37,6%); 3. nisam načisto vjerujem li ili ne vjerujem (7,1%); 4. prema religiji sam ravnodušan (6,3%); 5. nisam religiozan iako nemam ništa protiv religije (7,8%); protivnik sam religije (0,7%).

Rezultati hi-kvadrat testa utvrdili su postojanje statistički značajnih razlika ($p < 0,05$) na nekim obilježjima (prikazani su u tablici 7.), a utvrđeno je sljedeće: ispitanici s nižim obrazovanjem (bez škole i sa OŠ), stariji od 40 godina, religiozni, te oni koji redovito pohađaju religijske obrede relativno su spremniji plaćati crkveni porez; za razliku od njih, ispitanici muškog spola, s višim obrazovanjem (srednje i visoko), oni od 18 do 29 godina, nereligiozni (nereligiozni i nesigurni), oni koji ne idu, ili tek povremeno idu na religijske obrede, relativno su neskloni osobno plaćati crkveni porez. Rezultati testiranja sugeriraju nam zaključak da zapravo postoje dvije skupine ispitanika glede osobne spremnosti plaćanja crkvenog poreza: jedni su spremni plaćati, a drugi nisu.

3.3.2. Oporezivanje vjerskih zajednica

Vjerske zajednice su ne samo zajednice vjernika nego su i pravne osobe, pa podliježu različitim zakonima o oporezivanju imovine i prihoda od djelatnosti, što znači da bi trebale plaćati porez kao i ostali pravni subjekti.

Postoje i mišljenja da vjerske zajednice, baš zato što su »vjerske zajednice« koje imaju bitno drugačije poslanje (od drugih pravnih subjekata), uopće ne bi trebale plaćati porez. Ove dvije suprotne teze provjerili smo na jednostavnom pitanju: »Što mislite o oporezivanju vjerskih zajednica?«, a odgovori su navedeni u tablici 8.

Tablica 8.

Trebaju li vjerske zajednice plaćati porez?

Plaćanje poreza	%
Vjerske zajednice bi trebale plaćati porez na prihod i imovinu	42,3
Vjerske zajednice ne bi trebale plaćati porez na prihode i imovinu	21,9
Ne znam	35,9

Najviše ispitanika (42,3%) drži da vjerske zajednice ne bi trebale plaćati porez, dok ih jedna petina (21,9%) smatra da bi ga trebale plaćati. Zanimljivo je da je trećina ispitanika izjavila da »ne zna«. Među njima je vjerojatno velik broj onih koji o tome nisu razmišljali ili se pak nisu htjeli izjasniti.

Podaci istraživanja pokazuju da prema vjerskim zajednicama vjerojatno postoji toleranтниji stav nego prema drugim pravnim subjektima glede oporezivanja imovine i prihoda od djelatnosti. Teško je zamisliti da bismo dobili takvu strukturu odgovora za neko poduzeće.

I u ovom slučaju primijenjen je hi-kvadrat test, te su utvrđene statistički značajne razlike ($p < 0,05$) u obilježjima: dob, obrazovanje, religioznost i pohađanje obreda.

Tablica 9.

Oporezivanje vjerskih zajednica i neka obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Oporezivanje vjerskih zajednica		
	Ne	Da	Ne znam
Dob			
18-29 godina	16,5	41,3	42,2
30-39 godina	17,7	44,7	37,6
40-49 godina	23,0	44,2	32,8
50-59 godina	22,8	44,5	32,7
60 i više godina	26,9	38,7	34,4
Obrazovanje			
Bez škole i nezavršena OŠ	34,0	26,4	39,6
Osnovna škola	38,7	22,4	34,9
Viša, visoka, fakultet	50,2	19,3	30,5
Religioznost			
Religiozni	39,0	24,1	36,9
Religiozno nesigurni	54,1	12,1	14,9
Nereligiozni	54,0	14,9	31,1
Pohadanje obreda			
Ne ide	51,6	17,2	31,2
Povremeno	46,6	18,9	34,5
Mjesečno	41,0	21,6	37,5
Tjedno i češće	32,0	28,8	39,2

Testiranjem je utvrđeno postojanje statistički značajnih razlika na nekoliko varijabli. Pogledamo li podatke u tablici 9. možemo zaključiti da su oblikovane dvije skupine ispitanika: jedna je »za« a druga se »protivi« da vjerske zajednice plaćaju porez. Odgovoru da bi vjerske zajednice trebale plaćati porez relativno skloniji su ispitanici do 60. godine, ispitanici s višim i visokim obrazovanjem, nereligiozni te oni koji ne idu ili tek povremeno odlaze na religijske obrede. Odgovoru da vjerske zajednice ne bi trebale plaćati porez relativno su skloniji ispitanici stariji od 60 godina, bez škole i s nezavršenom OŠ, religiozni te oni koji tjedno i češće odlaze na religijske obrede.

3.4. Odnosi između vjerskih zajednica

Odnos između vjerskih zajednica ispitivali smo preko triju mogućih relacija: postojanje suradnje i dijaloga, zatvorenost vjerskih zajednica u sebe te međusobna netrpeljivost. Pitanje je bilo postavljeno s razlogom, jer je (a) prošlost čovječanstva bila obilježena ratovima u kojima su religije i njihovi pripadnici bili nositelji socijalnih konflikata i ratnih sukoba, i (b) jer vjerska ne/tolerancija može značaj-

no utjecati na pogoršanje odnosa između pripadnika različitih konfesija, pa tako i u društvu u cjelini. S druge strane dobri odnosi potiču širenje ekumenizma, postizanje mira u svijetu i pravednijega svjetskog poretka. U tom smislu značajna je koncepcija svjetskoga etosa (Küng, 1990.) kao i »Deklaracija o svjetskom etosu« (Küng, Kuschel, 1996.) koja je usmjerena na uspostavljanje dijaloga, mira i oblikovanje svjetskog etosa kao pretpostavke pravednijem svjetskom poretku. Odnosi između vjerskih zajednica nisu bitni samo na svjetskoj nego su važni i na nacionalnoj razini.

Ovdje je riječ o hrvatskom društvu u kojemu se (u različitim istraživanjima) oko 84 posto ispitanika izjašnjava kao vjernici, pa je suradnja između vjerskih zajednica pretpostavka razvijanju vjerske tolerancije. Odgovori o tim odnosima su prikazani u tablici 10.

Tablica 10.

Kakav je odnos između vjerskih zajednica?

Odnos između vjerskih zajednica	%
Između vjerskih zajednica postoji suradnja i dijalog	39,8
Vjerske zajednice međusobno ne surađuju (zatvorene su u sebe)	20,6
Među vjerskim zajednicama postoji netrpeljivost	11,0
Ne znam	28,5

Relativno visok postotak odgovora »ne znam« (28,5%) možda ne bi trebalo tumačiti konformizmom ispitanika, nego je vjerojatno posrijedi stvarno nedovoljno ili tek površno poznavanje odnosa između vjerskih zajednica. Najviše ispitanika (39,8%) smatra da vjerske zajednice međusobno surađuju i da među njima postoji dijalog. Taj podatak nije ohrabrujući, nego možda više poražavajući. Petina ispitanika (20,6%) smatra da su vjerske zajednice »zatvorene« u sebe, tj. da promiču svoj nauk neovisno o drugima i ne surađuju, jer nemaju naročite potrebe za suradnjom. Donekle ohrabrujući podatak jest da svega 11,0 posto ispitanika smatra da između vjerskih zajednica postoji netrpeljivost. Kažemo »ohrabrujući« jer imamo na umu nedavne ratne sukobe na prostoru Hrvatske i BiH u kojima nisu izostali i sukobi među vjernicima.¹³

U nekim ranijim istraživanjima u Hrvatskoj utvrđeno je: (a) utvrđeno je postojanje socijalne (vjerske) distance. Primjerice, s muslimanima bi sklopilo brak 8,4 posto a prijateljstvo 23,1 posto ispitanika; sa židovima bi sklopilo brak 14,0 posto, a

¹³ U istraživanju 2004. godine na studentima, na pitanje »Što mislite o odnosima između religija u svijetu?« dobiveni su sljedeći rezultati kao odgovor »slažem se»: da religije međusobno surađuju – 8,4% (39,0% se ne slaže), da su zatvorene u svom svijetu – 13,5% (35,4% ne slaže se), da među njima vlada netrpeljivost – 27,0% (20,7% ne slaže se) (Cifrić, Nikodem, 2004.a: 144).

42,5 posto prijateljstvo; s katolicima bi sklopilo brak 66,7 posto a 21,0 posto prijateljstvo (Valković, 1998.: 501); (b) konstatirano je nepostojanje baš dobrih odnosa između vjerskih zajednica.

Primjerice, kao »loše« odnose između katoličke i pravoslavne vjerske zajednice procjenjuje 35,1 posto ispitanika, između katoličke i islamske 32,4 posto, između katoličke i židovske 17,4 posto, između pravoslavne i mislimanske 32,1 posto, između muslimanske i židovske 24,9 posto te između pravoslavne i židovske 20,1 posto ispitanika. Pritom je između 20 i 30 posto ispitanika koji te odnose procjenjuju kao »ni dobrim ni lošim« (Cifrić, Nikodem, 2004.a: 145); (c) utvrđeno je postojanje etnocentričnog klerikalizma (Čulig, 2004.: 293). Sve to može biti »potencijal« i za netrpeljivost vjernika različitih vjeroispovijesti.¹⁴

Međutim, u studentskoj populaciji u Zagrebu izraženo je mišljenje o mogućoj suradnji između katolika i židova (51,3%), katolika i protestanata (53,7%), katolika i pravoslavaca (45,0%), te katolika i muslimana (34,5%) (Cifrić, Nikodem, 2004a: 145). Mogućnost takve suradnje ovisi o nizu čimbenika, a ponajprije o uspostavi dijaloga između vjerskih zajednica, ali i o svijesti samih vjernika o tome koliko, iako pripadaju različitim religijama, promiču neke ključne ljudske vrijednosti kao što su čovječnost, uzajamnost, tolerancija, suživot, solidarnost, pravednost, istinoljubivost, partnerstvo, ljubav prema bližnjemu, strahopoštovanje života, briga za siromašne, ljudsko dostojanstvo, briga za opće dobro, o kojima se govori u kontekstu svjetskog etosa (Küng, 2001.: 154-156).

S obzirom na rezultate u ovom istraživanju zanimalo nas je postoji li razlika između skupina ispitanika s obzirom na pojedina obilježja, odnosno koji su ispitanici relativno skloniji nekom od četiriju odgovora navedenih u tablici 11.

¹⁴ U empirijskom istraživanju »Modernizacija i identitet hrvatskog društva«, u jednom pitanju ispitanici su iskazali osobno mišljenje o pripadnicima nekih naroda i vjera, pa između ostalih i o pravoslavicima, muslimanima i židovima (skala: 1. »izrazito loše«, 2. »prilično loše«, 3. »ni loše, ni dobro«, 4. »prilično dobro«, 5. »izrazito dobro«). »Loše« (1+2) mišljenje o pravoslavicima izrazilo je 43,8% ispitanika, o muslimanima 47,7% ispitanika, o židovima 31,6% ispitanika. »Dobro« (4+5) mišljenje o pravoslavicima izrazilo je 21,6%, o muslimanima 19,5% i židovima 32,1% ispitanika. (Rezultati nisu još objavljeni. Ove podatke iznosimo samo kao potkrjepu tezi o postojanju »potencijala« za loše odnose ili čak netrpeljivost između vjernika).

Napominjemo da u istraživanju socijalne (vjerske) distance u 1998. (»Vjera i moral u Hrvatskoj«) na nalazi kategorija »pravoslavci«, a u istraživanju mišljenja o pripadnicima nekih naroda i vjera (»Modernizacija i identitet hrvatskog društva«) u upitnicima se ne nalazi kategorija »katolici«. Sve tri religije su navedene u istraživanju mišljenja o odnosu između pojedinih religija i ostvarivanja skupine vrednota u trima vjerskim zajednicama u Hrvatskoj (katoličkoj, pravoslavnoj, islamskoj), ali na studentskoj populaciji (Cifrić, Nikodem, 2004.a: 145-6).

Tablica 11.
Percepcija odnosa između vjerskih zajednica po obilježjima (%)

Obilježja ispitanika	Percepcija odnosa			
	Suradnja i dijalog	Nema suradnje	Netrpeljivost	Ne zna
Spol				
Muški	41,8	21,0	11,9	25,3
Ženski	38,0	20,3	10,2	31,4
Dob				
18-29 godina	33,6	21,1	10,0	35,3
30-39 godina	40,7	18,5	11,4	29,4
40-49 godina	40,9	23,7	10,2	25,1
50-59 godina	39,0	22,8	11,3	26,9
60 i više godina	43,3	18,2	12,0	26,6
Religioznost				
Religiozni	43,3	20,5	10,1	26,1
Religiozno nesigurni	33,1	22,3	10,8	33,8
Nereligiozni	24,7	20,7	15,9	38,7
Pohadanje obreda				
Ne ide	27,7	20,7	16,9	34,7
Povremeno	38,9	20,6	10,2	30,3
Mjesečno	42,0	21,8	10,2	9,3
Tjedno i češće	46,7	20,0	9,3	24,0

Iz navedenih rezultata (tablica 11.) može se zaključiti sljedeće: odgovoru da između vjerskih zajednica postoji suradnja i dijalog skloniji su muški ispitanici, iznad 30. godine, religiozni, te oni koji tjedno ili češće pohađaju religijske obrede.

Odgovoru da ne postoji suradnja među vjerskim zajednicama i da su vjerske zajednice zatvorene u sebe, podjednako su skloni muški i ženski ispitanici, ispitanici između 40. i 59. godine, religiozno nesigurni, te oni koji jedanput mjesečno pohađaju obrede.

Odgovoru da postoji netrpeljivost među vjerskim zajednicama podjednako su skloni ispitanici muškog i ženskog spola, svih dobnih grupa, a više nereligiozni, te oni koji ne idu na religijske obrede.

Odgovoru »ne znam« skloniji su ispitanici ženskog spola, od 18 do 29 godina, nereligiozni i religiozno nesigurni, te oni koji ne pohađaju religijske obrede ili ih povremeno pohađaju.

4. Zaključak

1. Sekularne aktivnosti (javne uloge) svećenika. Kao što smo i očekivali (hipoteza 1.), većina ispitanika nije sklona percepciji svećenika u nekim novim situacijama koje se odnose na drugačiju ukupnu aktivnost svećenika, primjerice, na političku,

gospodarsku ili sportsku. U odnosu na crkvene aktivnosti svećenika, takve pretpostavljene aktivnosti nazvali smo svjetovnim (sekularnim) ulogama. U postavljanju ove hipoteze vodili smo se činjenicom da su svećenici također građani i da imaju jednaka prava sudjelovati u svim oblicima društvenog života.

Najmanje nepoželjnim ispitanici vide svećenika kao rektora sveučilišta (51,1%). Daleko veći postotak ispitanika drži nepoželjnim svećenika u funkciji zastupnika u Saboru (70,5%) ili ministra u vladi (70,1%), predsjednika Hrvatskoga olimpijskog odbora (71,9%), te politički angažiranoga u stranci (75,3%), ili da biskup priustvuje političkim skupovima (72,9%).

U objašnjenju ovakve percepcije ispitanika držimo da je presudan utjecaj tradicionalne percepcije aktivnosti svećenika u društvu.

Testiranje razlika na nekim obilježjima ispitanika pokazalo je da su stariji ispitanici, religiozni te oni koji idu tjedno i češće na religijske obrede (misu), skloniji smatrati da je poželjno da svećenik bude ministar u vladi, zastupnik u Saboru, rektor sveučilišta, kao i da biskupi budu nazočni na stranačkim skupovima, za razliku od mladih ispitanika, nereligioznih i onih koji ne idu ili rijetko odlaze na religijske obrede. Razlike po spolu nisu statistički značajne.

2. Ženidba svećenika. Unatoč nizu okolnosti – od liberalnijih mišljenja o svećeniku do liberalnijih stavova općenito prema braku u društvu, od Drugoga vatikanskog koncila do aktualnih spoznaja o vođenju dvostrukog života i potajnom kršenju celibata i ukazivanju na »nečisti« u crkvenim redovima (J. Ratzinger u meditacijama uz Križni put), očekivali smo (hipoteza 2.) da za velik broj ispitanika neće biti prihvatljiva teza da se svećenici mogu ženiti. Za 48,7 posto ispitanika ženidba svećenika je poželjna, a za 27,5 posto nepoželjna. Gotovo četvrtina ispitanika (23,8%) izjasnila se »neutralno«. Međutim, i ovaj postotak je za neke iznenađujuće visok. On govori o spremnosti velikog dijela vjernika (oko 30%) da prihvate radikalnu novinu u bračnom statusu svećenika u Rimokatoličkoj crkvi. U pozadini takvoga mišljenja vjerojatno je povezivanje duhovne uloge svećenika i njegova osobnog građanskog života.

Ženidba svećenika je relativno nepoželjnija za ispitanike starije od 60 godina, te one bez osnovne škole (ili sa završenom OŠ), potom religiozne i one koji tjedno i češće odlaze na religijske obrede, a poželjna za ispitanike od 18 do 29 godina, sa srednjim, višim i visokim obrazovanjem, nereligiozne i religijski neodlučne, te one koji ne idu ili povremeno odlaze na religijske obrede. Razlike po spolu nisu statistički značajne.

3. Žena kao svećenica. Što se tiče mišljenja o ne/poželjnosti da i žene budu svećenice (hipoteza 3.), dobili smo nešto drugačiju distribuciju odgovora. Za 37,3 posto ispitanika poželjno je da i žene budu svećenice, a za 37,4 posto njih nije poželjno, dok je 25,3 posto neutralnih. Ovdje se vidi jasna podjela ispitanika na tri skupine. Statistički su ipak utvrđene značajne razlike s obzirom na ne-

ka obilježja. Da žene budu svećenice nepoželjnim više smatraju ispitanici stariji od 60 godina, ispitanici koji se smatraju religioznima, te ispitanici koji tjedno i češće pohađaju religijske obrede. Za razliku od njih, poželjnim da žene budu svećenice skloniji su ispitanici do 40 godina, nereligiozni, te oni koji ne pohađaju religijske obrede ili na obrede odlaze povremeno. Razlike po spolu nisu statistički značajne.

4. Izvori financiranja vjerskih zajednica. Najveći postotak ispitanika (48,5%) mišljenja je da bi se vjerske zajednice trebale financirati same (milodarom, prihodom od vlastite djelatnosti i imovine). Tome su relativno skloniji ispitanici do 40 godina, oni sa srednjim, višim ili visokim obrazovanjem, nereligiozni i oni koji ne idu na religijske obrede.

Nešto manji postotak izjasnio se za financiranje vjerskih zajednice iz državnog proračuna – 35,3 posto ispitanika. Ovom izvoru financiranje relativno su skloniji ispitanici stariji od 60 godina, bez osnovne škole, religiozni, te oni koji mjesečno ili tjedno odlaze na religijske obrede.

Najmanji postotak ispitanika izjasnio se za financiranje vjerskih zajednica putem uvođenja crkvenog poreza (16,2%) i to (a) za vjernike koji imaju stalni izvor prihoda (9,9%), ili (b) za sve građane koji imaju stalan izvor prihoda (6,3%). Takvom izvoru financiranja vjerskih zajednica relativno su skloniji stariji ispitanici, s višom i visokom naobrazbom, nereligiozni i koji rijetko odlaze na religijske obrede.

Budući se u upitniku na pitanje o procjeni osobne religioznosti 78,1 posto ispitanika izjasnilo da su religiozni, podatak da vjerske zajednice treba financirati iz osobnih primanja ukazuje na to da visok postotak vjernika nije sklon osobnom prilogu za održavanje vlastite vjerske zajednice.

5. Spremnost na plaćanje crkvenog poreza. Utvrđeno je da 46,2 posto nije sklono plaćati crkveni porez i da je svega 33,6 posto ispitanika za to osobno spremno. Uzmemo li u obzir da ih se 78,1% izjasnilo religioznima, zaključak je da je svega polovica religioznih ispitanika osobno spremna plaćati crkveni porez.

Testiranjem značajnosti razlika (hipoteza 5.) utvrđeno je da su osobnom plaćanju crkvenog poreza više skloniji ispitanici ženskog spola, stariji do 40 godina, nižeg obrazovanja, religiozni i oni koji redovito odlaze na religijske obrede.

U istraživanju nismo posebno pitali za razloge zašto velik dio vjernika (ispitanika) nije spreman plaćati crkveni porez. Odgovor bi se mogao potražiti, između ostalog, u dosadašnjoj praksi nepostojanja crkvenog poreza, ali i u relativnom siromaštvu vjernika. Jer, to su često starije osobe, mnoge su nezaposlene i osobe koje žive u selu, pa socijalni uvjeti također mogu biti razlog osobnoj nesklonosti plaćanju crkvenog poreza.

6. Oporezivanje vjerskih zajednica. U istraživanju smo očekivali (hipoteza 6.) da velik dio ispitanika nije sklon da vjerske zajednice plaćaju porez. To očekivanje se nije potvrdilo. Naime, rezultati su pokazali sljedeće: svega petina ispitanika (21,9%) misli da vjerske zajednice ne bi trebale plaćati porez, a nešto manje od pedeset posto ispitanika (42,3%) smatra da bi vjerske zajednice trebale plaćati porez, a veoma visok postotak ih je izjavio da »ne zna«.

Oporezivanju vjerskih zajednica skloniji su ispitanici do 59 godina, s višom i visokom naobrazbom, nereligiozni i oni koji uopće ne idu ili povremeno idu na religijske obrede. Da vjerske zajednice ne bi trebale plaćati porez skloniji su najstariji ispitanici, bez škole ili sa nezavršenom OŠ, religiozni, te oni koji odlaze tjedno ili češće na religijske obrede.

7. Odnosi između vjerskih zajednica. Što se tiče pitanja kakav je odnos između vjerskih zajednica, 28,5 posto ispitanika izjavljuje da »ne zna«. Taj podatak se može razumjeti u kontekstu »religijske samoprocjene«. Vjerojatno se radi o ravnodušnim i nereligioznim ispitanicima, jer je u uzorku otprilike toliki postotak otpadao na nereligiozne ispitanike. Najveći postotak ispitanika u istraživanju (39,8%) smatra da između vjerskih zajednica postoji suradnja i dijalog, što je manje od polovice religioznih ispitanika. Postoji značajan dio religioznih ispitanika koji imaju drugačije mišljenje, tj. smatraju da su vjerske zajednice zatvorene u sebe i međusobno ne surađuju (20,6%) te da između njih postoji netrpeljivost (11,0%).

Statistička obrada pokazala je da su muški ispitanici, iznad 30 godina, religiozni i oni koji češće pohađaju religijske obrede relativno skloniji mišljenju da između vjerskih zajednica postoji suradnja i dijalog. Da između vjerskih zajednica postoji netrpeljivost, skloniji su misliti nereligiozni ispitanici, te oni koji ne pohađaju religijske obrede, dok su tom mišljenju podjednako skloni muškarci i žene te ispitanici svih dobnih grupa.

Osvrnemo li se na sve iznijete rezultate naše opservacije možemo najkraće sažeti u sljedeće:

Prvo, u ovoj analizi radi se o nekoliko pitanja koja međusobno baš i nemaju izravne veze (osim što su im ispitanici zajednički). To i jest razlog da se ne može dati jedan konzistentan zaključak. Pa ipak, temeljem rezultata o pojedinačnim pitanjima može ih se, nešto a i indirektno ponešto komentirati.

Drugo, neposredno je zamijećen relativno visok postotak ispitanika koji su na postavljena pitanja odgovarali s »ne znam« ili »neutralno«. O mogućnosti obnašanja nekih sekularnih aktivnosti i uloga (gospodarskih, sportskih ili političkih) između 16,2 posto i 23,2 posto ispitanika izjasnilo se kao »neutralno« (najviše za obnašanje rektorske funkcije – 23,2%). Je li osobno spreman plaćati crkveni porez »ne

zna« 20,2 posto, trebaju li vjerske zajednice plaćati porez »ne zna« 35,9 posto, a kakav je odnos između vjerskih zajednica »ne zna« 28,5 posto ispitanika. Toliki se postotak često nalazi i u drugim istraživanjima, pa i ovdje nije nikakav izuzetak. Ne bismo ga tumačili isključivo kao konformizam ispitanika – što je inače čest slučaj, nego treba uzeti u obzir snažan utjecaj vjerske tradicije i religijsku strukturu ispitanika.

Treće, percepcija nekih sekularnih uloga svećenika, tj. kao mogućnost da sudjeluje u nekim građanskim, a naročito političkim aktivnostima i ulogama, nije široko prisutna u stanovništvu, već dominira tradicionalno etablirana percepcija svećenika i njegovih uobičajenih aktivnosti definiranih crkvenim propisima. Kao objašnjenje istakli smo dvije dimenzije: s jedne strane utjecaj tradicije (vjerojatno i konzervativizma među vjernicima) i »tradicionalnog vjerovanja« te građanski oprez od mogućeg klerikalizma, a s druge strane, ograničenja u crkvenim pravilima o izvancrkvenoj aktivnosti svećenika. No, bez obzira na to, na mišljenja ispitanika utječe i tendencija privatiziranje religioznosti i sve snažnijeg individualnog oblikovanja osobne religioznosti. To se posebno odnosi na dva pitanja: poželjnost ženidbe svećenika te žena kao svećenica.

Četvrto, u cjelini uzevši rezultate o nizu pitanja o kojima je bilo riječi, vidljivo je da su oblikovana dva kontingenta (kohorte) ispitanika, što se ponajprije odnosi na vjernike: jedna, koju možemo nazvati pretkoncilsko raspoloženje (tradicionalni blok) i druga, koju možemo nazvati pokoncilsko raspoloženje (reformski blok). Ne može se reći da se radi o njihovoj međusobnoj suprotstavljenosti nego, vjerojatno, više o postojanju dvaju paralelnih pogleda na vjeru i Crkvu među vjernicima. To je uvelike odraz strujanja unutar same Crkve i njezine vlastite refleksije kao odgovor na izazove sekularnog moderniteta.

Literatura

1. Accattoli, Luigi (2000.): Kad Papa traži oprost. – Split: Franjevački institut za kulturu mira.
2. Aračić, Pero (ur.) (2001.): 'Jeremija, što vidiš?'. Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu. – Đakovo: Diacovensia.
3. Balaban, Stjepan; Dogan, Nikola; Hranić, Đuro (2001.). Svećenici i biskupi – vodstvo i komunikacija u Crkvi. – U: Pero Aračić (ur.): 'Jeremija što vidiš?'. Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu. – Đakovo: Diacovensia, str. 9-26.
4. Boneta, Željko (1999.): Modernizacijski procesi i struktura religioznosti i Istri. Magistarski rad. – Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
5. Borowik, Irena (2003.): Religions, Churches and the Scientific Studies of Religion: Poland and Ukraine. – Krakow: Zakład Wydawniczy Nomos.
6. Cifrić, Ivan (1995.): Socijalnoekološke orijentacije i odnos prema vjeri u kontekstu tranzicije. – *Socijalna ekologija*, Zagreb, 4 (1995) 1: 15-33.
7. Cifrić, Ivan (1998.): Tranzicija i transformacija. – U: Ivan Cifrić, Ognjen Čaldarović, Rađe Kalanj i K. Kufrin: *Društveni razvoj i ekološka modernizacija*. – Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo; Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta, str. 47-78.

8. Cifrić, Ivan (2000.): Percepcija nekih odnosa crkve i države i uloge crkve i religije u društvu. – *Sociologija sela*, Zagreb, 38 (2000) 1/2 (147/148) supplement: 227-269.
9. Cifrić, Ivan; Nikodem, Krunoslav (2004.a.): Religija i svjetski poredak. – *Informatologija*, Zagreb 37 (2004) 2: 104-109.
10. Cifrić, Ivan; Nikodem, Krunoslav (2004.b.): Mir među religijama kao pretpostavka mira u svijetu: religijski identitet, konflikti i dijalog. – U: Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (ur.): *Društvene promene, kulturni i etnički odnosi i eurointegracijski procesi na Balkanu*. – Niš: Filozofski fakultet u Nišu; SVEN; str. 127-150.
11. Cvitković, Ivan (2004.): Konfesija u ratu. – Sarajevo / Zagreb: Svjetlo riječi; Sarajevo: Oči u oči.
12. Črpić, Gordana; Kušar, Stjepan (1998.): Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj. – *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 68 (1996) 4: 513-563.
13. Čulig, Benjamin (2004.): Analiza političkih stavova stanovništva Hrvatske. – *Socijalna ekologija*, Zagreb, 13 (2004) 3/4: 287-304.
14. Ivančić, Tomislav (2001.): Prihvaćanje Drugoga vatikanskog koncila u Hrvatskoj. – U: Pero Aračić (ur.) (2001.): *Jeremija što vidiš? Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu*. – Đakovo: Diacovensia, str. 27-51.
15. Koprek, Ivan (ur.) (2005.): Religije i novac. – Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.
16. Küng, Hans (1990.): Projekt Weltethos. – München / Zürich: Piper Verlag; Küng, Hans (2003.): Projekt svjetski etos. – Velika Gorica : Miob.
17. Küng, Hans (2001.): Globale Unternehmen – globales Ethos. – Frankfurt: Frankfurter Allgemeine Zeitung.
18. Küng, Hans (2002.): Wozu Weltethos? Religion und Ethik in Zeiten der Globalisierung. – Freiburg / Br.: Herder.
19. Küng, Hans; Kuschel, Karl-Josef (1996.): Erklärung zum Weltethos. Die Deklaration des Parlaments der Weltreligionen. – München / Zürich: Piper Verlag.
20. Labus, Mladen (2000.): Vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu. – *Sociologija sela*, Zagreb, 38 (2000) 1/2 (147/148) supplement: 169-203.
21. Mardešić, Željko (2003.): Politički dualizam i koncilsko kršćanstvo. – *Nova prisutnost*, Zagreb, 1 (2003) 1: 5-27.
22. Markešić, Ivan (2005.): Religijska zajednica kao gospodarska poduzeća. – U: Ivan Koprek (ur.): *Religije i novac*. – Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, str. 245-259.
23. Nikodem, Krunoslav (2004.): Religijski identitet u Hrvatskoj. – *Socijalna ekologija*, Zagreb, 13 (2000) 3/4: 257-285.
24. Plačko, Ljudevit (1972.): Svećenička anketa Vijeća za kler BKJ – 1971. – *Svesci*, Zagreb (1972/1973) 21/24: 29-210.
25. Pollack, Detlef; Borowik, Irena; Jagodzinski, Wolfgang (Hrsg.) (1998.): Religiöser Wandel in den postkommunistischen Ländern Ost- und Mitteleuropas. – Würzburg: ERGON-Verlag.
26. Rogić, Ivan (2000.): Tehnika i samostalnost: okvir za sliku hrvatske modernizacije. – Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
27. Tomka, Miklos; Zulehner, Paul M. (Hrsg.) (1999.): Religion in den Reformländern Ost(Mittel)Europas. – Ostfildern: Schwabenverlag.
28. Valković, Marijan (1998.): Pregled postotaka i aritmetičkih sredina (mean) istraživanja. – *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 68 (1998) 4: 483-511.
29. Zrinščak, Siniša (1998.): Crkva i država: europski kontekst i postkomunističko iskustvo. – *Revija za sociologiju*, Zagreb, 29 (1998) 1/2: 15-26.
30. Zulehner, Paul, M.; Hennesperger, Anna (2001.): Hode i ne more se: svećenici u današnjoj kulturi. – Đakovo: Diacovensia.

Ivan Cifrić

Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Priests, church and society: possible changes.

Public Role of the Priests and Relationships among Religious Communities

Summary

This paper presents the results of the empiric research (2004) on the representative sample of the inhabitants of the Republic of Croatia (N = 2,220) on some actual issues: the appropriateness of some worldly activities of the priests, wedding of the priests, a possibility of women becoming priestesses, the introduction of the church tax and the relationship of religious communities. The statistical analysis was performed by including the techniques of the univariant and bivariant statistics. Calculation of percentages was used in order to get the distribution of the frequencies, whereas for determining statistically significant differences of the characteristics, the chi-square test was used. In terms of theory, the starting point were transitional conditions as challenges that in society open many questions as regards to the Church's life. The basic presumption is that the transition is a new context within which emerge more liberal views of believers (citizens) on the mundane (public) role of the priest and women as priestesses. On the other hand, such changes are not visible within the Church. As far as the new possible challenging worldly role of the priest (the minister in the government, active in a political party, the head of the university, the president of the Croatian Olympic Committee, the member of a supervisory board of a public enterprise, bishops at political meetings) is concerned, the majority of the respondents deems it inappropriate. Wedding of the priests is deemed more appropriate (48,7%) than inappropriate (27,5%), and the idea of woman as a priestess equally appropriate as inappropriate (37%). The biggest percentage of the respondents think that religious communities should be financed out of their own income earnings (48,5%) or from the government budget (33,5%), while only 16,2% of the respondents deems the church tax should be introduced. The percentage of the respondents who are ready to pay the church tax amounts 46,2%, what means that about one half of the believers is not willing to do this. The same amount of the respondents (42,3%) thinks that religious communities should not pay income and property taxes. The respondents consider that there is a dialogue and cooperation among religious communities (39,8%), mutual segregation (20,6%), and even intolerance (11,0%). The results are interpreted in the context of Croatian society that is stratified in terms of values. It has kept many elements of pre-modernity as an identity feature and along with them also the traditional standpoints on the relationship towards the Church that affect the perception of the respondents who are mostly believers.

Key words: celibacy, church tax, public role of the priest, religious community, woman as priestess, financing of religious communities.

Received on: June 1, 2005

Accepted on: June 23, 2005

Ivan Cifrić

Département de Sociologie, Faculté des Lettres, Université de Zagreb, Zagreb, Croatie

Les prêtres, l'église et la société: des changements possibles.

Rôle public des prêtres et les relations entre les communautés religieuses

Résumé

Dans cet article on a présenté les résultats de la recherche empirique (2004) sur le groupe représentatif des habitants de la République Croate (N = 2.220) sur quelques questions actuelles: la convenance des quelques activités mondaines des prêtres, le mariage des prêtres, une possibilité des femmes devenant prêtres, l'introduction de la taxe d'église et le rapport entre les communautés religieuses. L'analyse statistique a été exécutée en incluant les techniques de la statistique univariante et bivariate. Le calcul des pourcentages a été employé afin d'obtenir la distribution des fréquences, tandis que pour déterminer les différences statistiquement significatives des caractéristiques, on a employé l'essai de χ^2 . En termes de théorie, le point de départ étaient les conditions transitoires comme les défis qui dans la société ouvrent beaucoup de questions en ce qui concerne à la vie de l'église. La présomption fondamentale est que la transition est un nouveau contexte dans lequel émergent des vues des croyants (citoyens) plus libérales sur le mondain (public) rôle du prêtre et des femmes comme prêtres. D'autre part, de tels changements ne sont pas évidents dans l'église. Quand au nouveau possible et provoquant rôle mondain du prêtre (le ministre dans le gouvernement, actif en partie politique, le recteur de l'université, le président du Comité olympique croate, le membre du conseil de surveillance d'une entreprise publique, des évêques aux réunions politiques), la majorité des répondants le considère inapproprié. Le mariage des prêtres est considéré plus convenable (48.7%) qu'inconvenant (27.5%), et l'idée de la femme comme prêtre, également convenable comme inconvenante (37%). Le plus grand pourcentage des répondants pensent que les communautés religieuses devraient être financées de leurs propres revenus (48.5%) ou du budget de gouvernement (33.5%), tandis que seulement 16.2% des répondants considère que la taxe d'église devrait être incluse. Le pourcentage des répondants qui sont prêts à payer la taxe d'église est 46.2%, ce qui signifie qu'environ une moitié des croyants ne veut pas le faire. La même quantité des répondants (42.3%) pense que les communautés religieuses ne devraient pas payer les impôts fonciers et les impôts sur le revenu. Les répondants considèrent qu'il y a un dialogue et coopération entre les communautés religieuses (39.8%), la ségrégation mutuelle (20.6%), et même l'intolérance (11.0%). Les résultats sont interprétés dans le contexte de la société croate qui est stratifiée en termes de valeurs. On a gardé beaucoup d'éléments de pre-modernité comme un trait d'identité et avec eux également les points de vue traditionnels sur le rapport à l'église qui affectent la perception des répondants qui sont pour la plupart les croyants.

Mots clés: célibat, taxe d'église, rôle public de prêtre, communauté religieuse, femme comme prêtre, financement des communautés religieuses.

Reçu: 1 juin 2005

Accepté: 23 juin 2005